

МІЖНАРОДНІ ГАРАНТІЇ ПРАВА СІМЕЙ З ДІТЬМИ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

INTERNATIONAL GUARANTEES OF RIGHT ON SOCIAL PROTECTION OF FAMILIES WITH CHILDREN

Бориченко К.В.,

*кандидат юридичних наук, асистент
кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Стаття присвячена дослідженню міжнародних гарантій права сімей з дітьми на соціальний захист. Проаналізовані універсальні, передбачені актами ООН та МОП, та регіональні, закріплені актами Ради Європи та ЄС, міжнародні гарантії права сімей з дітьми на соціальний захист.

Ключові слова: сім'я з дітьми, соціальний захист, міжнародні гарантії права на соціальний захист.

Статья посвящена исследованию международных гарантий права семей с детьми на социальную защиту. Проанализированы универсальные, предусмотренные актами ООН и МОТ, а также региональные, закрепленные актами Совета Европы и ЕС, международные гарантии права семей с детьми на социальную защиту.

Ключевые слова: семья с детьми, социальная защита, международные гарантии права на социальную защиту.

The international guarantees of right on social protection of families with children are investigated in article. Universal, which are fixed in regulations of UN and ILO, and regional, those are enshrined in acts of Council of Europe and EU, international guarantees of right on social protection of families with children were analyzed.

Key words: family with children, social protection, international guarantees of right on social protection of families with children.

Актуальність теми. Кожна держава, незважаючи на рівень економічного розвитку, територіальне розташування, історичні засади виникнення, зобов'язана дотримуватися загальнолюдських цінностей. Держава, яка визначає себе демократичною, крім визнання таких цінностей, повинна також закріпити на законодавчому рівні основні права і свободи людини та громадянина, а також гарантувати їх реалізацію.

У ст. 1 Конституції Україна проголошена соціальною, що полягає в її зобов'язанні створювати належні умови для всебічного розвитку особистості, забезпечувати кожному достатній життєвий рівень для нього та його сім'ї. Однак на сьогодні склалася ситуація, за якої закріплення права на соціальний захист сімей із дітьми не означає його безумовної реалізації. Визначальним у цьому є призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, виходячи з рівня забезпечення прожиткового мінімуму, призначення державної допомоги на дітей одиноким матерям, дітям-інвалідам у розмірах, менших за прожитковий мінімум тощо. За такої ситуації важливого значення набувають міжнародні гарантії права сімей з дітьми на соціальний захист.

Дослідженню міжнародних гарантій прав людини присвячені наукові праці таких учених, як: В.М. Андрійв, Н.Б. Болотіна, О.Р. Дашковська, Л.В. Кулачок, В.М. Литвиненко, А.М. Лушніков, М.В. Лушнікова, В.Д. Пилипенко, В.А. Рудик, С.М. Синчук, І.М. Сирота, Г.І. Чанишева та ін. У своїх роботах науковці акцентують увагу на встановленні особливостей міжнародних гарантій прав та свобод людини, у тому числі й права на соціальний захист. Втім, аналізуючи дану правову категорію, вчені або

абстрагуються від суб'єкта-отримувача соціального захисту, або визначають міжнародні гарантії прав на окремі види соціального захисту.

У зв'язку з цим **метою статті** є дослідження гарантій права сімей з дітьми на соціальний захист, що передбачені у міжнародних актах та здійснюються на міжнародному рівні.

Виклад основного матеріалу. Гарантії прав і свобод людини та громадянина є системою норм, принципів та вимог, які забезпечують процес дотримання прав та законних інтересів людини [1, с. 45]. Вони спрямовані на забезпечення найсприятливіших умов для реалізації законодавчо закріпленого статусу людини або сім'ї. Таким чином, гарантії є засобом, що забезпечує перехід від передбачених нормативно-правовими актами можливостей до їх реальної дійсності [2, с. 123].

Залежно від змісту гарантій прав і свобод людини і громадянина поділяються на соціальні, економічні, політичні, духовні та юридичні. Саме юридичні гарантії є основними у забезпеченні реалізації права сімей з дітьми на соціальний захист та становлять собою систему умов, засобів, прийомів та форм, яка покликана охороняти, захищати право сімей з дітьми на захист від несприятливих наслідків соціальних ризиків, забезпечувати його безперешкодну реалізацію та виконання кореспондуючих йому обов'язків.

Всі юридичні гарантії залежно від території їх поширення поділяються на національні та міжнародні. В умовах глобалізації, євроінтеграційного напрямку розвитку України дедалі більшого значення набувають міжнародні механізми забезпечення права сімей з дітьми на соціальний захист.

На думку О.В. Пушкіної, міжнародні гарантії прав та свобод людини є сукупністю принципів, норм, правил та процедур, які встановлені на рівні міжнародного права і дотримуються державами у процесі їхньої внутрішньої та зовнішньої діяльності в галузі прав людини, а також система міжнародних інститутів, покликані сприяти контролю за дотриманням прав людини, їх захисту та забезпеченню [3, с. 28].

А.М. Лушніков та М.В. Лушнікова, надаючи визначення міжнародним гарантіям, конкретизують сферу їх застосування та вказують, що міжнародно-правовими гарантіями соціально-забезпечувальних прав є передбачені міжнародно-правовими актами засоби і заходи, за допомогою яких забезпечуються права людини і громадянина у сфері соціального захисту [4, с. 280].

Особливістю міжнародно-правових гарантій права сімей з дітьми на соціальний захист є те, що вони встановлюються спільними зусиллями держав за їх взаємною згодою і закріплюються у відповідних міжнародно-правових угодах та актах [5, с. 5]. Саме тому однією з ознак міжнародних правових гарантій прав людини, які відрізняють їх від національних, на думку О.Р. Дашковської, є їх універсальність [1, с. 47]. Вона відображена в окремих нормах міжнародних актів із прав людини, зокрема, встановлені Загальною декларацією прав людини 1948 р. права на життя, свободу й особисту недоторканність, на достатній життєвий рівень, що включає їжу, одяг, житло, медичний догляд і соціальне обслуговування, яке необхідне для підтримання здоров'я й добробуту самої людини та її сім'ї, є основними гарантіями права людини на соціальний захист, що мають ознаки всезагальності. Такий висновок можна зробити на підставі аналізу ст. 25 Декларації, що передбачає право кожної людини та її сім'ї на такий життєвий рівень.

На думку російських науковців А.М. Лушнікова та М.В. Лушнікової до переліку міжнародно-правових гарантій соціально-забезпечувальних прав належать: міжнародно-правові форми та способи захисту соціальних прав; соціально-партнерські механізми забезпечення соціальних прав; діяльність спеціалізованих органів (організацій) щодо реалізації спеціальних міжнародних програм, метою яких є соціальний захист [4, с. 280]. Дану точку зору можна застосовувати також при характеристиці міжнародно-правових гарантій права сімей із дітьми на соціальний захист.

Міжнародно-правові гарантії права сімей з дітьми на соціальний захист класифікуються за сферою їх дії на універсальні та регіональні [6, с. 319]. До універсальних норм міжнародного права, що закріплюють гарантії права сімей з дітьми на соціальний захист, можна віднести акти Організації Об'єднаних Націй (далі ООН) та Міжнародної організації праці (далі МОП) до регіональних – акти, які чинні тільки в межах конкретного регіону (оскільки Україна географічно є частиною Європи – важливого значення набувають гарантії права сімей із дітьми на соціальний захист, закріплені в актах Ради Європи, Європейського Союзу).

Спеціальним міжнародно-правовим актом, який регламентує комплекс гарантій прав дитини, в тому числі сімей з дітьми, є Декларація прав дитини 1959 р., якою соціальний захист дитини гарантується шляхом закріплення за нею та її матір'ю права на спеціальний догляд та охорону, включаючи належний допологовий та післяпологовий догляд (ст. 4); обов'язком суспільства та органів публічної влади здійснювати особливе піклування про дітей, що не мають сім'ї, і про дітей з малозабезпечених сімей (ст. 6).

Міжнародним актом у сфері захисту прав дітей, у тому числі права сімей з дітьми на соціальний захист, є Конвенція ООН про права дитини, яка набула чинності для України 27 вересня 1991 р. Так, реалізація права сімей з дітьми на соціальний захист гарантується відповідністю діяльності установ, служб і органів, відповідальних за піклування про дітей або їх захист, нормам, встановленим компетентними органами, зокрема, в галузі безпеки й охорони здоров'я та з точки зору численності і придатності їх персоналу, а також компетентного нагляду (ст. 3). Право дитини на охорону здоров'я, як складову права на соціальний захист, забезпечується проведенням заходів щодо зниження рівня смертності немовлят і дитячої смертності; надання матерям належних послуг по охороні здоров'я у допологовий і післяпологовий періоди; забезпечення інформацією батьків і дітей щодо здоров'я і харчування дітей, переваги грудного годування, гігієни, санітарії середовища перебування дитини і запобігання нещасним випадкам, а також доступу до освіти та підтримки у використанні цих знань тощо (ст. 24).

Гарантії права на соціальний захист сімей із дітьми закріплені також у ряді конвенцій та рекомендацій Міжнародної організації праці, які мають концептуальне значення для розвитку законодавства у сфері соціального захисту. До таких документів можна віднести Конвенцію МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення 1952 р., Конвенцію МОП № 130 про медичну допомогу та допомоги у випадку хвороби 1969 р. та Рекомендацію до неї, Конвенцію МОП № 157 про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення 1982 р. та інші.

Не дивлячись на досить велику кількість актів Міжнародної організації праці, які закріплюють гарантії права на соціальний захист, у тому числі і сімей з дітьми, більшість із них не ратифіковані Україною. Виключення становить лише Конвенція МОП № 117 про основні цілі та норми соціальної політики 1962 р., яка була ратифікована 16 вересня 2015 р. та набуває чинності для України через рік після дати реєстрації документа про її ратифікацію у Генерального директора Міжнародного бюро праці. Конвенція МОП № 117 закріплює обов'язок держави вживати всіх можливих заходів на міжнародному, регіональному або національному рівнях для сприяння прогресу в таких сферах, як охорона здоров'я, освіта, піклування про добробут дітей, становище жінок, соціальне забезпечення та ін. Державна політика повинна, передусім, спрямовуватися на досягнення до-

бробуту й розвитку населення (ст. 1), при плануванні економічного розвитку основною метою є підвищення рівня життя (ст. 2).

Частиною третьою Розділу I Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 18 березня 2004 р., передбачено, що адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що, в свою чергу, є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики. Важливе значення у цьому контексті матимуть ратифікація та імплементація Україною ряду міжнародних актів, прийнятих Радою Європи і Європейським Союзом.

Одним із основних документів Ради Європи є Європейська соціальна хартія (переглянута) (далі – ЄСХ(п)), яка була підписана 3 травня 1996 р. Низка прав і гарантій, закріплених у ЄСХ(п), стосується соціального захисту сімей з дітьми, зокрема, ст. 8 працюючим жінкам гарантується відпустка на період до і після пологів загальною тривалістю не менше 14 тижнів або з оплатою такої відпустки, або з виплатою достатньої допомоги по соціальному забезпеченню, або з наданням допомоги за рахунок державних коштів; ст. 16 передбачено, що захист сімейного життя здійснюється шляхом надання права на соціальну допомогу та допомогу сім'ям із дітьми, фіскальними заходами, наданням житла, допомоги щойно одруженим та іншими відповідними засобами тощо.

Важливе значення мають також гарантії права сімей з дітьми на соціальний захист, закріплені в Угоді про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами – з іншого, від 27 червня 2014 р., яка передбачає обов'язок посилення співробітництва між сторонами Угоди шляхом покращення якості життя в Україні; покращення рівня забезпечення охорони здоров'я; посилення рівня соціального захисту та модернізації систем соціального захисту, зокрема щодо якості, доступності та фінансової стабільності; скорочення бідності та посилення соціальної єдності (ст. 420). Своєрідною гарантією права сімей з дітьми на соціальний захист є встановлення зобов'язання України, відповідно до ст. 424 Угоди, щодо поступового наближення національного законодавства до права, стандартів та практики ЄС у сфері соціальної політики. Зокрема на виконання даного положення передбачається впровадження протягом трьох років із дати підписання Угоди Директиви Ради ЄС № 96/34/ЄС від 3 червня 1996 р. про рамкову угоду щодо батьківської відпустки, Директиви Ради ЄС № 92/85/ЄЕС від 19 жовтня 1992 р. про встановлення заходів із заохочення поліпшення безпеки та гігієни праці вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили, чи годувальниць, Директива Ради ЄС № 79/7/ЄЕС від 19 грудня 1978 р. про поступове запровадження принципу рівного ставлення до чоловіків та жінок у сфері соціального забезпечення та ін. [7]

Для забезпечення ефективної реалізації права сімей з дітьми на соціальний захист на міжнародному рівні необхідними є такі механізми, як: міжнародний контроль, діяльність міжнародних судових органів, а також створення спеціалізованих органів, що здійснюють специфічні форми та способи захисту відповідного права.

Прикладом здійснення міжнародного контролю за дотриманням права сімей з дітьми на соціальний захист є діяльність Міжнародної організації праці. Так, відповідно до ст. 22 Статуту МОП від 28 червня 1919 р. кожна держава-член організації зобов'язується надавати щорічні звіти до Міжнародного бюро праці щодо прийнятих заходів для застосування конвенцій, ратифікованих нею. Щодо нератифікованих конвенцій (ст. 19) кожна держава-член Організації зобов'язана повідомляти Генерального директора Міжнародного бюро праці про стан свого законодавства та практику його застосування, що стосується питань, врегульованих такими конвенціями, про те, які заходи були прийняті або заплановані для впровадження її положень, а також про ті обставини, які перешкоджають ратифікації конвенції або затримують її.

Яскравим прикладом міжнародного судового контролю за дотриманням права сімей з дітьми на соціальний захист є діяльність Європейського суду з прав людини. Так, будь-яка особа або група осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного державою порушення прав, викладених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. або протоколах до неї, після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту може звернутися до Європейського суду з прав людини.

Особливістю практики Європейського суду з прав людини є те, що при винесенні відповідних рішень встановлюються нові стандарти правосуддя, а також здійснюється тлумачення норм Конвенції, які з огляду на юридичну техніку не можуть бути сформульовані достатньо чітко та потребують додатково тлумачення.

Саме таким чином Європейський суд з прав людини, використовуючи Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод при вирішенні ряду справ (Джонсон проти Ірландії [8], Ельсгольц проти Німеччини [9] та ін.), поширив її сферу дії на нешлюбні відносини, наголосивши, що поняття сім'ї, відповідно до ст. 8 Конвенції, не обмежується шлюбними зв'язками і може включати інші *de facto* «сімейні» відносини, де сторони проживають разом поза шлюбом і ведуть спільне господарство.

Визначальним у цьому сенсі також є рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кечко проти України», у якому суд наголосив, що якщо чинне правове положення передбачає виплату певних надбавок і дотримано всіх вимог, необхідних для цього, органи державної влади не можуть свідомо відмовляти у цих виплатах, доки відповідні положення є чинними [10]. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого

2006 р. рішення цього органу правосуддя є джерелом національного права України.

Систему міжнародних організаційно-правових гарантій права сімей з дітьми на соціальний захист складають спеціальні інститути, до компетенції яких входить вирішення питань соціального захисту. Одним із таких органів є Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) (англ. United Nations Children's Fund) – спеціалізована структура ООН, створена 11 грудня 1946 року. ЮНІСЕФ є світовим лідером із захисту прав та інтересів дітей, а також їх сімей, територіальні підрозділи якого знаходяться у понад 190 країнах. Дитячий фонд ООН активно застосовує заходи щодо охорони здоров'я дітей, розширення програм соціального захисту шляхом організації поставок, навчання та консультацій. ЮНІСЕФ виступає за пріоритетність дій, направлених на допомогу найбільш вразливим дітям та сім'ям, що постраждали від особливих соціальних ризиків. Визнаючи, що добробут дітей тісно пов'язаний із станом матерів, ЮНІСЕФ також працює заради покращення здоров'я та соціального захисту матерів.

На сьогодні досить поширеним явищем є міжнародне співробітництво у сфері соціального захисту населення, у тому числі сімей з дітьми, що дозволяє встановлювати та зміцнювати зв'язки з соціальними службами за кордоном, а також забезпечити реалізацію відповідного права на міжнародному рівні.

Так, у рамках міжнародного співробітництва Всеукраїнської благодійницької організації «Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ/СНІД» та Центру контролю та профілактики захворювань США (CDC) в рамках Надзвичайної ініціативи Президента США з надання допомоги у боротьбі з ВІЛ/СНІД –

(PEPFAR) з 2012 р. функціонує проект «ACCESS», спрямований на розширення доступу до медичної допомоги для людей (дітей), які живуть з ВІЛ, шляхом підвищення ефективності національної системи охорони здоров'я у сфері ВІЛ/СНІДу на місцевому, регіональному та національному рівнях [11].

Висновки. Таким чином, міжнародно-правовими гарантіями права сімей з дітьми на соціальний захист є система умов, засобів, прийомів та форм, передбачених міжнародно-правовими актами, яка покликана забезпечувати безперешкодну реалізацію права сімей з дітьми на захист від несприятливих наслідків соціальних ризиків, виконання кореспондуючих цьому праву обов'язків, а також система міжнародних інститутів, покликаних сприяти контролю, охороні та захисту даного права.

Міжнародно-правові гарантії права сімей з дітьми на соціальний захист за сферою їх поширення поділяються на універсальні (закріплені в актах ООН, МОП) та регіональні (передбачені актами Ради Європи, ЄС) та передбачають наявність міжнародно-правових форм та способів захисту права сімей з дітьми на соціальний захист; соціально-партнерських механізмів забезпечення даного права; діяльність спеціалізованих органів (організацій) щодо реалізації міжнародних програм, метою яких є соціальний захист, у тому числі сімей із дітьми. На нашу думку, за сучасних умов остання форма реалізації гарантій права сімей із дітьми на соціальний захист повинна розвиватися якнайширше, що сприятиме додатковому соціальному захисту даної категорії населення не за рахунок власних коштів, а в результаті залучення міжнародних капіталовкладень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дашковська О.Р. До питання про правові інститути забезпечення прав і свобод людини і громадянина / О.Р. Дашковська // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 3 (62). – С. 44–49.
2. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / відп. ред. О.В. Зайчук; наук. ред. Н.М. Оніщенко. – К., 2006. – 432 с.
3. Пушкіна О.В. Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / О.В. Пушкіна. – Х., 2008. – 48 с.
4. Лушникова М.В., Лушников А.М. Курс права соціального забезпечення (2-е изд., доп.). – М.: Юстицинформ», 2009. – 656 с.
5. Пастухова Л.В. Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основних свобод людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Л.В. Пастухова. – К., 2003. – 21 с.
6. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право. / М.О. Баймуратов. – Х., Одіссей, 2008. – 704 с.
7. Додаток XL до глави 21 «Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами – з іншого, від 27 червня 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Ст. 2125.
8. Джонстон и другие против Ирландии (Johnston and Others v. Ireland): постановление Европейского суда по правам человека от 18 декабря 1986 года (жалоба № 9697/82) // Сборник постановлений и решений Европейского суда по правам человека. – Серия А. – 112 с.
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ельсгольц проти Німеччини» 13.07.2000 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO2404.html.
10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кечко проти України» 08.11.2005 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 12. – Ст. 850.
11. Проект «ACCESS»: Доступ спільнот до послуг з догляду та лікування ВІЛ через зміцнення систем охорони здоров'я (Access of Communities to Care through Enabling System Strengthening) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://network.org.ua/projects>.